

'Als ik de lezers van *Facta* iets zou moeten meegeven', zegt hij aan het einde van het gesprek, 'is het om niet zonder meer datgene te doen wat je carrière het meest bevordert: je aanpassen aan de instrumentele rationaliteit van publiceren, in bestuurtjes plaatsnemen, het bouwen van een netwerk, het zoeken en garanderen van de onmisbare steun van een universitaire beschermheer of *warlord*, et cetera. Het enige wat je uiteindelijk overeind houdt en voorkomt dat je een hekel aan jezelf krijgt, is dat te schrijven waarvan je vindt dat het geschreven moet worden. Alleen dan heb je ook een kleine kans iets voort te brengen dat er uiteindelijk iets toe doet.'

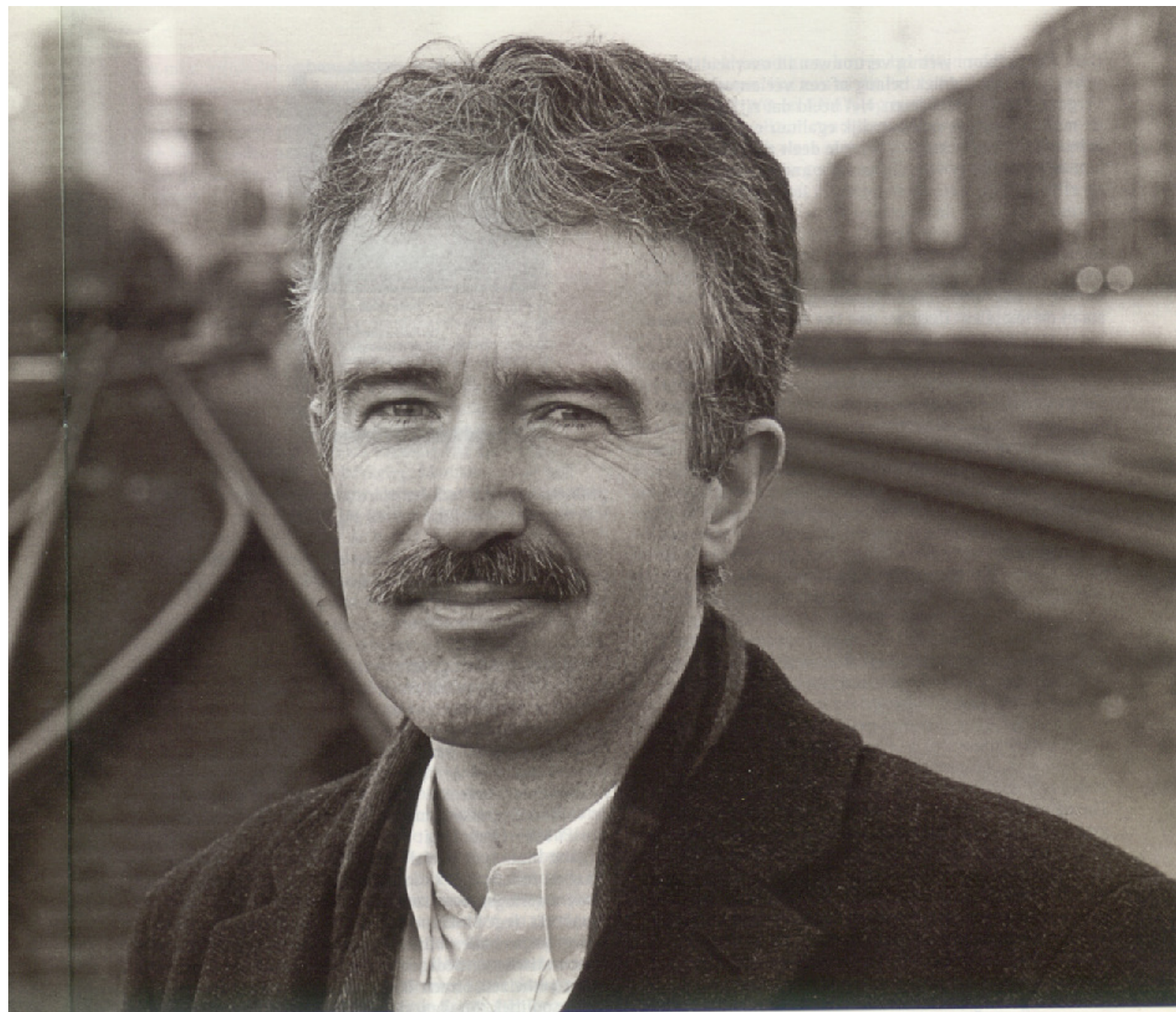

Hans Blokland

De ontsporing van maatschappij,

Michiel Beker

De politicoloog en filosoof Hans Blokland heeft het nooit bij een intentie gelaten. Zijn proefschrift schreef hij tijdens zijn werk voor de staldirectie Cultuurbeleid van het Ministerie van (toen nog) Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC). Binnenkort verschijnt het eerste deel van zijn trilogie *Een rehabilitatie van de politiek*, gewijd onder meer aan de denkbeelden van Weber, Mannheim en Schumpeter. In de volgende delen nemen Charles Lindblom en zijn collega op Yale University, Robert Dahl, een

politiek en wetenschap

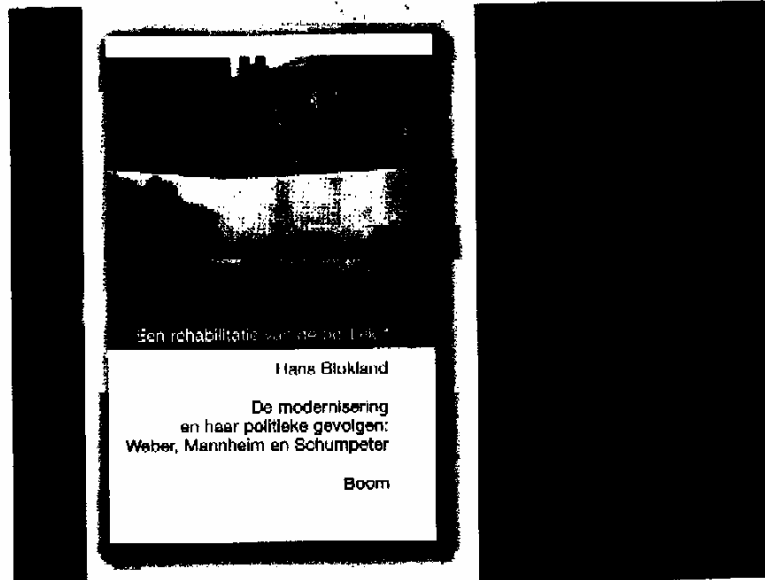
prominente plaats in. Aangezien in Bloklands proefschrift *Vrijheid, autonomie, emancipatie* (1991 - de tweede, herziene versie verscheen in 1995 onder de titel *Wegen naar vrijheid*) het gedachtegoed van de politiek filosoof Isaiah Berlin centraal staat, rijst de vraag of het hem vooral om personen gaat.

'Ik ben nooit geïnteresseerd geweest in mensen per se, ik maak geen studie van Berlin, of Dahl en Lindblom. Waarom ik Berlin heb genomen, is omdat hij een hele krachtige aanval had geformuleerd op positieve vrijheid, waarvan ik juist een voorstander ben. Mijn idee was: ik begin met een zo sterk mogelijke tegenstander en probeer daarmee te argumenteren. Daarom heb ik ook Dahl en Lindblom genomen. Ik kende hun werk vooral van de jaren zestig en begin jaren zeventig. In het pluralisme dat zij in die tijd formuleerden, wordt sterk gehecht aan maatschappelijke organisaties die in onderlinge samenwerking en competitie sociale problemen oplossen. Er wordt betrekkelijk weinig verwacht van politieke partijen die met uitgewerkte en afgewogen beleidsprogramma's concurreren om de steun van de kiezer. Sowiëso hebben to

Dahl en Lindblom weinig vertrouwen in overheidsinterventies om een publiek belang of een veelomvattend, vergaand doel te realiseren. Het beeld dat zij hebben van de maatschappij, is ook tamelijk egalitair en rooskleurig: iedereen die een belang of waarde deelt met anderen, kan zich relatief eenvoudig met die anderen organiseren en effectief zijn stem laten horen in de publieke besluitvorming. Dat zijn denkbeelden die je nu weer tegenkomt in het denken van veel sociaal-democraten. Dus wilde ik allereerst het denken van Dahl en Lindblom analyseren, omdat zij dat pluralisme veel briljanter hebben verdedigd dan de sociaal-democraten op dit moment doen, laat staan de liberalen. Het idee was dat als ik Dahl en Lindblom aankon, ik de rest ook wel aankon. De aanpak om via een auteur een thema duidelijk te maken, is gekozen omdat ideeën altijd samenhangende gehelen vormen. Concepten als vrijheid, gelijkheid of democratie krijgen hun betekenis in het kader van een theorie die onvermijdelijk is gebaseerd op een wereld-, maatschappij- en mensbeeld en opvattingen over epistemologie en ethiek. Je kunt alleen de betekenis van een concept begrijpen als je de belangrijkste gerelateerde concepten daarbij betreft. Wat ik tegen heb op een gemiddeld boek over bijvoorbeeld 'vrijheid' of 'democratie', is dat auteurs ideeën of invalshoeken consequent uit hun context halen, omdat ze niet het wereldbeeld van degene die ze verwoordt, erbij betrekken. Mijn primaire doel was dus niet om alles te willen weten van Weber, Mannheim, Schumpeter, Dahl of Lindblom, maar uiteindelijk bleken ze zulke interessante figuren te zijn dat je natuurlijk wel steeds meer belangstelling voor hen krijgt.

Modernisering

Thema van de trilogie is de vraag naar de betekenis en gevolgen van de modernisering van de westerse samenleving. Vooral de consequenties van dit proces voor de politieke vrijheid van burgers om invloed uit te oefenen op de wijze waarop hun samenleving zich ontwikkelt, heeft de aandacht van ex-KNAW-fellow Blokland. Modernisering betekent individualisering, differentiëring en vooral het oprukken van de functionele rationaliteit in steeds meer levenssferen, waarbij alles in dienst wordt gesteld van de efficiëntie, terwijl het doel daarvan volledig uit het beeld verdwijnt. Het moderniseringsproces gaat voort volgens zijn eigen logica en staat niet in dienst van het streven naar 'het goede leven'. Wat dit in concreto betekent, wordt duidelijk uit het werk van Robert Lane (zie het interview door Hans Blokland in *Facta* 2000-5); de meerderheid van de bevolking in het westen is er in economisch opzicht aanzienlijk op vooruitgegaan maar wordt daar niet bepaald gelukkiger door. Tegelijkertijd lijken mensen volstrekt onmachtig om de tredmolens te verlaten waarin hun leven zich afspeelt. Ze missen al de substantiële rationaliteit om het zich te kunnen voorstellen dat er alternatieve leefwijzen zijn, maar daarnaast lijken zij gekooid door de op functionele rationaliteit gebaseerde bureaucratistische organisaties en markten waarin zij moeten werken en leven. Blokland trekt deze lijn door naar de domeinen van de politiek en de universitaire cultuur. Beide zijn steeds meer in de ban geraakt van de functionele rationaliteit van de economie, waardoor maatschappelijke

problemen steeds minder oplosbaar worden en de opbouw van wetenschappelijke kennis stagneert.

'Vroeger realiseerden de sociaal-democraten zich dat het enige effectieve antwoord op de ongewenste gevolgen van de modernisering *politiek* van aard is. Nu is de sociaal-democratie eveneens 'gemoderniseerd' en werkt zij enthousiast mee aan processen van privatisering, deregulering, flexibilisering, vermarkting, die de modernisering alleen maar versnellen en de hierdoor veroorzaakte problemen nog onbeheersbaarder maken. Dat voor Blokland de discussies over maatschappij, politiek en wetenschap dicht bij elkaar liggen, blijkt ook uit de drie thema's die als rode draden door zijn werk lopen: de discussie over het fundamenteel betwiste vrijheidsconcept, het debat over de verhouding tussen markt en staat (zie bijvoorbeeld zijn *Publiek Gezocht* uit 1997) en de vraag naar de vooruitgang binnen de sociale en politieke wetenschappen. Waar de functionele rationaliteit die voortkomt uit het moderniseringsproces steeds de negatieve vrijheid heeft benadrukt, legt Blokland het accent op positieve vrijheid. Terwijl vrijwel alle politici, inclusief de vroegere sociaal-democratische verdedigers van de interventiestaat de markt omhelzen, streeft Blokland naar een rehabilitatie van de politiek. En waar de beoefening van de wetenschap steeds meer verwordt tot het najagen van 'productiecijfers' voor publicaties binnen een 'marktgerichte universiteit', wil Blokland dat wetenschappers niet alleen jaren bezig kunnen zijn met een boek, maar ook met onderwerpen die strijdig zijn met de in de samenleving vigerende prioriteiten.

Wetenschappelijke stagnatie

'In de jaren veertig en vijftig werd wetenschappelijk werk van een aanmerkelijk hogere kwaliteit geproduceerd. Een van de redenen hiervoor is dat mensen de tijd kregen. In de Verenigde Staten, waar ik twee jaar verbleef, is dat in vergelijking met Nederland nog steeds het geval. Leeftijdgenoten daar hebben meestal veel minder gepubliceerd. In de regel verschijnt hun eerste boek pas wanneer zij achter in de dertig zijn. Wanneer ik hun vertel dat ik

aan mijn vijfde bezig ben, denken ze dat ik knettergek ben. Mensen als Lane, Lindblom, Rawls of Putnam zijn jaren bezig geweest aan hun grote projecten. Je praat hier over de grootsten in ons vak, maar aan een tegenwoordige Nederlandse universiteit hadden ze het waarschijnlijk nooit gered. Het tellen van publicaties en van alles wat er verder nog te tellen valt, heeft geleid tot een cultuur van kortebaantje en strategisch publiceren. Dit heeft niets meer te maken met het vergaren van kennis en het gezamenlijk pogen een bijdrage te leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken, maar met kleine zelfstandigen verwickeld in een overlevingsstrijd.

Wie denkt dat een dergelijke prestatiedrang en competitie kenmerken zijn van de gerenommeerde Amerikaanse universiteiten die Nederlandse bestuurders en politici als voorbeeld beschouwen, ziet het volgens Blokland verkeerd: 'Hier is het verhaal dat de 'ondernemende' universiteit zich moet aanpassen aan de markt en dat de markt dus bepaalt aan welke kennis en expertise behoefte is. Yale, Columbia, Harvard, Berkeley, Madison, maar ook Wesleyan of William & Mary zien zichzelf als bakens van *substantiële* rationaliteit. De universiteit staat voor alles wat weerloos is tegenover de markt. De paradox is dat in de verzorgingsstaat Nederland, die veel minder hard is dan de Verenigde Staten, juist de universitaire cultuur individualistischer en instrumenteler is. Op Yale zat ik in een cultuur van seminars waar teksten van medewerkers werden besproken met het doel die teksten in een gezamenlijke inspanning te verbeteren. Het is een morele verplichting, maar ook een gezamenlijk belang, te proberen het werk van collega's op een hoger peil te brengen. Nederlandse wetenschappers lijken te denken 'ja kom, ik ga toch niet mijn concurrent in het zadel helpen?' Voor een deel volgt dat verschil uit de grootte van het land. Misschien is Nederland gewoon te klein voor een gezond wetenschappelijk klimaat, omdat iedereen elkaar kent en de beschikbare middelen te gering zijn. Het klimaat is bovendien verziekt door twintig jaar van bezuinigen, herschikken, reorganiseren, inkrimpen. De mede hierdoor sterk toegenomen schaarste aan carrièreperspectieven heeft geleid tot praktijken van ritselen en regelen, van nepotisme, coöptatie of zelfs regelrechte corruptie. Wie krijgt vandaag nog een baan via een open sollicitatieprocedure? Nederland is hiermee samenhangend te weinig *pluralistisch*. In de Verenigde Staten heb je zo'n vijftien onderzoeksfonds; als je aanvraag ergens wordt afgewezen omdat het betreffende fonds in handen is van

een specifiek paradigma, kun je het altijd nog ergens anders proberen. Het zou in dit licht misschien een goed idee zijn om NWO en KNAW op te splitsen in tien verschillende, met elkaar concurrerende organisaties, maar dit past natuurlijk weer niet in de vigerende, door functionele rationaliteit ingegeven, wil tot hiërarchisch ordenen, tot bureaucratiseren.

Democratie

Bloklands kritiek op de huidige sociaal-democratische partijen weerhoudt hem er niet van geregeld een kritische bijdrage te leveren aan *Socialisme & Democratie* van de Wiardi Beckmanstichting, het wetenschappelijk bureau van de PvdA. Hij beschouwt politieke partijen nog steeds als het medium om tegengestelde maatschappelijke belangen op elkaar af te stemmen en om cultuurpolitieke waarden te realiseren die de rationaliteit van markt en bureaucratie overstijgen. Het alternatief ligt volgens hem niet bij een grotere rol voor de nieuwe sociale bewegingen of meer referenda: 'Daar zie ik niets in, omdat de kern van de democratie bestaat uit een *geïnformeerde* debat en uit afwegingen tussen verschillende betekenisvolle, maar onvermijdelijk botsende waarden. Sociale bewegingen en referenda wegen niets af. Het referendum kent geen compromis en garandeert op geen enkele wijze dat mensen geïnformeerde keuzen maken. Dahl heeft eens geopperd om grote maatschappelijke problemen, zoals wel of geen kernenergie, te laten onderzoeken door een steekproef van achthonderd mensen uit de samenleving. Zij worden een jaar lang vrij gesteld om zich over een dergelijk probleem te beraden en te laten informeren, en met een beslissing te komen. De regering kan zo'n voorstel dan nog afwijzen maar niet zonder een rechtvaardiging. Je voorkomt zo 'brede maatschappelijke discussies' die losstaan van iedere beslissingsmacht, of besluiten door politieke partijen die vooral zijn ingegeven door lobby's en deelbelangen. Een soort jurymodel dus.'

Hans Blokland - *De modernisering en haar politieke gevolgen : Weber, Mannheim en Schumpeter*. - Amsterdam : Uitgeverij Boom, april 2001. - 328 p. - (Een rehabilitatie van de politiek ; dl. 1). - f54,95. - ISBN 90 5352 694 3

Een voorpublicatie van de probleemstellende inleiding in het boek is te vinden in *Socialisme & Democratie* 58 (2001) 3, p. 87-97

Michiel Beker is redacteur van *Facta*.